

КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЛІНГВІСТИЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ СХІДНОЇ І СЛОВ'ЯНСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ
Кафедра тюркської філології

Курсова робота з тюркської філології на тему:
СЕМАНТИКА ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З КОМПОНЕНТОМ РУКИ В ТУРЕЦЬКІЙ
МОВІ

Студентки групи Тур15.21
факультету східної і слов'янської філології
денної форми здобуття освіти
Освітньої програми:
Турецька мова і література та переклад,
друга східна мова, західноєвропейська
Спеціальності 035 Філологія
Спеціалізація 035.068 Східні мови та
літератури (переклад включно),
перша – турецька

Наконечної Ангеліни Олександрівни

Науковий керівник:

Доцент, к.і.н.

Ксьондзик Наталія Миколаївна

Національна шкала _____

Кількість балів _____

Оцінка ЄКТС _____

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ	6
1.1. Фразеологія та предмет її вивчення. Поняття «фразеологізм» та їхня класифікація	6
1.2 Огляд літератури для дослідження фразеологізмів	13
Висновки до Розділу 1	22
РОЗДІЛ 2 СЕМАНТИКА ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З КОМПОНЕНТОМ РУКИ В ТУРЕЦЬКІЙ МОВІ	23
Висновки до розділу 2	29
ВИСНОВОК	30
ÖZET	31
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	32
ДОДАТКИ	36

ВСТУП

Турецька мова має у своєму складі значну кількість фразеологізмів – стійких словосполучень, які виступають в ній як неподільні за значенням вислови, які вживаються у звичній чи усталеній формах.

Фразеологізми несуть не тільки предметно-орієнтовну, а й естетичну інформацію: пробуджують уяву, підвищують хвилювання, прикрашають мову та відображають її дух. Збагачується фразеологія національної мови й удосконалюється, вбираючи безцінні скарби прислів'їв, афоризмів, анекдотів, жартів, каламбурів, мовних кліше, тобто все те, що народ плекав і зберігав у своїй пам'яті протягом багатьох століть. Оскільки мова, як і будь-яке суспільне явище, постійно розвивається, то разом з нею в постійному русі перебуває і її фразеологічний фонд.

«Фразеологія яскраво виявляє своєрідність мови, її специфічне забарвлення, особливості народного мислення. Фразеологічні одиниці вносять ковток свіжості в художній вираз, додають йому барвистості та естетичної краси, підвищують пізнавальне значення, сприяють стислості, потужності опису. У словесній тканині художнього твору, фразеологізми завжди сприймаються як органічні та цілісні елементи тексту, а також як стилістичні одиниці» [24, с.5].

Семантика – наука, що вивчає значення. Науку про семантику можна розглядати двома різними способами: філософським або логічно-лінгвістичним. Важливу роль у нашому дослідженні відіграє структурна семантика. За допомогою поняття структурної семантики виражаються різні моделі опису поняття, які відповідають за структуралізм. Структурна семантика займається аналізом лексикографічних одиниць, визначає структуру семантичних значень у системі мови. Фразеологізми розуміються як семантично завершені, відносно стабільні (з толерантністю до варіацій), відтворювані та експресивні мовні одиниці, організовані відповідно до фрази чи речення.

Фразеологізми з компонентами-соматизмами привертали увагу таких учених, як: М. Алексєєнко, О. Андрейченко, Е. Берта, В. Виноградов, А. Гавриченко, М. Горди, Г. Доброльожа, А. Івченко, О. Каракуця, І. Кевлюк, В. Кононенко, М. Кочерган, О. Левченко, О. Омеляненко, О. Селіванова, Н. Скоробагатько, І.

Тимченко, В. Ужченко, Д. Ужченко. Соматичні фразеологізми турецької мови досліджували В. Бородавченко, В. Білоноженко, В. Луценко, Д. Мицак, Н. Немировська, І. Підгородецька, І. Покровська, С. Усеїнов.

Соматична лексика – це цілісна система, в якій є постійна кількість об'єктів номінацій і призначений для їхнього позначення конкретний склад лексичних одиниць.

Актуальність дослідження: Дослідження семантики фразеологічних одиниць з компонентом рука в турецькій мові спрямоване на розуміння їхнього значення та функціонування, а також їхньої ролі в турецькій культурі та традиціях. Крім того, проведення даного дослідження, поглиблює наші знання про семантичні процеси, які відбуваються в турецькій мові.

Мета дослідження: дослідити семантику фразеологізмів з компонентом руки у турецькій мові.

Поставлена мета передбачає виконання робочих завдань:

- розглянути джерела інформації, пов'язаних з семантикою фразеологізмів;
- визначити поняття «фразеологізм» та дати характеристику науці, яка його вивчає;
- характеристика розвитку фразеологізмів з компонентом руки;
- виокремити та надати характеристику фразеологізмам з компонентом руки;
- розглянути та надати характеристику отриманим результатам.

Об'єкт дослідження: лексичний склад турецької мови.

Предмет дослідження: семантика фразеологізмів з компонентами рука в турецькій мові.

Матеріал дослідження: статті з наукових журналів, методологічні довідники, фразеологічні словники.

У роботі використовуються конкретні *методи* виконання поставлених завдань:

- метод збору інформації для пошуку фактичного матеріалу для дослідження;
- системний аналіз (відбір фактичного матеріалу та його групування);
- метод критичного аналізу, який використовувався для наукового вивчення фразеологічних словників;

- структурний метод (дослідження структури фразеологізмів з елементом руки).

Наукова новизна: дане дослідження має велике значення для турецької мови, оскільки його результати удосконалять теоретичну базу по соматичних фразеологізмів та їхньої ролі в турецькій культурі та традиціях.

Практичне значення: отримані результати можуть бути використані для створення методологічних посібників, художніх текстів, діалогів в кінофільмах, що в свою чергу дозволить не тільки краще розуміти соматичні фразеологізми, а й призведе до поширення культурно-історичної пам'яті турецького народу, яку вони в собі несуть.

РОЗДІЛ 1 ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Фразеологія та предмет її вивчення. Поняття «фразеологізм» та їхня класифікація

Словосполучення в цілому бувають вільними та зв'язаними. Вільні словосполучення утворюються в процесі мовлення; зв'язані словосполучення не утворюються в процесі мовлення, а входять у мовлення в готовому вигляді. До таких словосполучень належать фразеологізми [31, с.3]. Турецька мова має стійкі словосполучення – фразеологізми, які вживаються носіями мови у звичній та усталеній формі. Вони несуть не тільки предметно-орієнтовану, а й естетичну інформацію: пробуджують уяву, прикрашають мову й відображають її дух. Збагачується фразеологія національної мови й удосконалюється, вбираючи безцінні скарби прислів'їв, афоризмів, анекдотів, жартів, каламбурів, мовних кліше, тобто все те, що народ плекав і зберігав у своїй пам'яті протягом багатьох століть. Оскільки мова, як і будь-яке суспільне явище, постійно розвивається, то разом з нею в постійному русі перебуває і її фразеологічний фонд.

На початку дослідження слід зазначити, що термін «фразеологія» походить від давньогрецької слова "phrasis" – вислів і "logos" – слово. За визначенням «Сучасної енциклопедії термінології», фразеологічні одиниці слід вважати «постійними, об'єднаними єдністю змісту, постійно відтворюваними у словосполученнях мовлення або вислови, які ґрунтуються на стереотипах етносвідомості й є репрезентантами народної культури та характеризуються образністю та експресивністю» [17, с.1].

Фразеологія виступає унікальним засобом та способом фіксації культурно-історичного досвіду народу, виразником його національної ідентичності, відбиваючи усі етапи розвитку та становлення того чи іншого етносу. такі можливості закладені у самій мові як особливій ментально-когнітивній знаковій освіті, безпосередньо пов'язаної з процесами мислення, сприйняття, переробки, інтерпретації та модифікації інформації у будь-якому її вигляді.

Предметом фразеології як науки є дослідження природи фразеологізмів і їхніх ознак, а також виявлення закономірностей їхнього функціонування в мові. Проблеми фразеології та фразеологічних одиниць стали предметом вивчення багатьох

науковців. Поряд із поняттям фразеологічної одиниці існує також поняття ідіоми. До ідіом належать найбільш стійкі й неподільні мовні звороти, які передають єдине поняття, значення якого не залежить від змісту складових елементів виразу. Ученими були розглянуті проблеми структури ідіом (О. Смирницький, К. Качіарі, М. Еверерт, А. Шенк, С. Рієман), їхній соціокультурний аспект (М. Говвар, С. Віко), функціональні особливості (О. Коновалова), проблеми інтерпретації й перекладу (С. Кубашичева) тощо. Серед науковців не існує єдиної думки щодо розмежування цих двох понять. Ідіоми нерідко зараховують до одного з видів фразеологічних одиниць.

Академік В. Виноградов, доповнюючи думки таких вчених, як Ш. Баллі та О. Шахматова, подав семантичну класифікацію фразеологізмів:

Фразеологічні зрощення — абсолютно неподільні, нерозкладні, немотивовані фразеологічні одиниці, у значенні яких «немає ніякого зв'язку, навіть потенційного, зі значенням їх компонентів» [Виноградов 1977, с. 145]: *бити байдики, точити лясси, собаку з'їсти (на чому), пиши пропало, чорта з два, сон в руку*.

Фразеологічні єдності — теж семантично неподільні фразеологічні одиниці, але їхнє цілісне значення умотивоване значенням компонентів (*не нюхати пороху — не бути ще в боях; прикусити язика — замовкнути; кров з молоком — здоровий* та ін.) [Виноградов 1947, с. 61].

Фразеологічні сполучення — «тип фраз, створюваних реалізацією зв'язаних значень слів». Фразеологічні сполучення не є безумовними семантичними єдностями. Вони аналітичні: *зачепити честь (самолюбство, гордість, інтереси), порушити питання (справу, клопотання)* [Виноградов 1947, с. 24-25].

Зберігши три основні класи фразеологічних одиниць за схемою В. Виноградова, М. Шанський виділив четвертий клас — фразеологічні вирази, до яких належать «такі стійкі в своєму складі і вживанні фразеологічні звороти, які не тільки є семантично подільними, але й складаються цілком із слів з вільним значенням (*серйозно й надовго; Вовків бояться — в ліс не ходити; Не все те золото, що блищить*)» [Шанський, с.84].

Останній тип – ідіоми, які відрізняються від попередніх типів семантичною неподільністю, скороченням, віддаленістю від початкового складу (лексичним і

граматичним). Головна відмінність прислів'я від ідіоми, на думку (Омера) О. Аксоя, – це те, що в ідіомах немає настанови, поради, судження, а в прислів'ях вони є. Приклади ідіом: “attan inip eşeğe binmek” – проміняти чоботи на личаки; “etekleri zil çalmak” – відчувати радість, бути на сьомому небі від щастя. Приклади прислів'я: “Kavgada kılıç ödünç verilmez ” – у бою шаблі не позичають; “ne ekersen onu biçersen” – що посієш, те й пожнеш – є повчання, порада, тобто прислів'я [3, с.19-20].

Дослідження фразеологізмів передбачає вивчення фразеології в плані синхронії та діяхронії: вивчення фразеології в плані синхронії та діяхронії; встановлення взаємозв'язку фразеології з суміжними дисциплінами; розкриття внутрішнього механізму поєднання компонентів, виявлення змін, що відбуваються у фразеологічній сполучуваності слів; аналіз одиниць фразеологічного складу, що передбачає вивчення їхньої структури, відтворюваності, визначення обсягу фразеології і типової класифікації фразеологізмів; дослідження характеру і властивостей значення фразеологізмів; вивчення функціонування фразеологізмів та ін. [6, с.18].

Один із перших основоположників теорії фразеології, швейцарський лінгвіст Ш. Баллі на початку ХХ століття дійшов висновку, що фразеологічні сполучення становлять особливу групу в системі мови. Він вважав, що такі неподільні мовні звороти можна порівняти з хімічними сполуками, для яких характерна однакова функціональна єдність. Такі припущення Ш. Баллі пізніше лягли в основу теорії еквівалентності фразеологічної одиниці слова. Із часів Ш. Баллі дослідження фразеології значно активізувалися. З розвитком фразеології як лінгвістичної науки перед науковцями постала важлива проблема – еквівалентність слова та фразеологізму. Дійсно, велика кількість фразеологізмів за багатьма показниками подібна до слів, однак більшість лінгвістів, зокрема Н. Амосова, Н. Бабкін, В. Жуков, О. Кунін, О. Смирицький, Н. Шанський, із цієї концепцією не погодилися. Суттєво важливим елементом семантики фразеологізму є оцінна здатність, його модальність, тоді як для смислової структури слова яскраво виражена модальність менш характерна [13, с.1-2].

У мовознавстві існують різні визначення фразеологізмів. На думку В. Ярцевої, фразеологізм (фразеологічна одиниця) – загальна назва семантично пов'язаних

сполучень, слів і речень, які на відміну від семантичних структур, подібні за формою та не відтворюються за загальними зразками вибору і поєднанні слів в організації мовлення, а відтворюються в мовленні у фіксованому співвідношенні семантичної структури та певного лексико-семантичного складу [33, с.559].

У визначенні Ю. Караулова зазначається, що фразеологізм (фразеологічна одиниця) є загальною назвою семантично пов'язаних сполучень слів, які не утворюються в мовленні (як близькі за формою семантичні конструкції - словосполучення або речення), а утворюються в ньому в постійному співвідношенні змісту і певного лексико-граматичного складу [18, с.605]. Відповідно ще за одним визначенням Ю. Караулова – фразеологізм (фразеологічна одиниця) є складною міждисциплінарною одиницею, форма та значення якої, впливають на одиниці різного рівня [32, с.61].

Якщо підсумувати вищесказане, то можна зробити висновок, що фразеологізм – це сполучення слів, які пов'язані між собою семантично і виникають в умові їхньої метафоризації та відтворюються у вигляді певної специфічної й усталеної конструкції слів.

Своєрідність побуту й життя того або іншого народу знаходить своє відображення в мовному етикеті. Турецька фразеологія зафіксувала найбільш характерні для турецької мови традиційні звороти ввічливості, чемності. Наприклад, “kolay gelsin” (досл. Нехай буде легко) – “побажання легкої роботи”, “geçmiş olsun” (досл. Нехай буде в минулому) – “побажання швидшого одужання”. У зв'язку з цим необхідно також відзначити фразеологічний зворот “hoş geldine gitmek” (досл. Йти, щоб сказати “Ласкаво просимо”) – “нанести перший візит новим сусідам”. Це поєднання підкреслює важливість відносин із сусідами. Саме ця традиція особливо яскраво виражена в турецьких прислів'ях [3, с.15].

Ye kürküm ye! – турецька приказка (досл. Їж моя шуба, їж), яка використовується в ситуації, коли повага виражається не людині, а її зовнішньому вигляду, статусу і т.д. Судячи по цій приказці можна сказати, що турецький народ віддає перевагу зовнішньому вигляду, а не моральним якостям людини, але в

турецькому суспільстві є поширеною містична філософія поблажливості Мевлани Джалал ад-Дін Мухаммада Румії – видатного суфійського поета, який довгі роки проживав у турецькому місті Конья, званого містом цивілізацій та поблажливості. У турецькій культурі поширені наступні афоризми Мевлани: «Я бачив багато людей, на яких не було одягу, і багато одягу всередині яких не було людей» – *Nice insanlar gördüm üzerinde elbise yok. Nice elbiseler gördüm içinde insan yok!* (Yağmur 2012, с.47).

Прикладами клішованих виразів можуть служити також турецькі приказки, які журналісти часто використовують під час написання статей про політичну діяльність прем'єр-міністра Туреччини [4, с.147]:

Acınmaktansa haset edilmek evladır – *Краще нехай заздять, ніж будуть жаліти.*

Allah sabırlı kulunu sever – *Аллах любить терплячих.*

Can cefadan da usanı, safadan da – *Душа втомлюється і від горя, і від радості.*

Dikensiz gül olmaz, engelsiz yar olmaz – *Не буває троянд без шипів, а любові – без перешкод.*

Фразеологізм, як і будь-який твір мовнотворчого процесу (усного, письмового), являючи собою мовне вираження задуму автора (народу), неминуче потрапляє у свідомість реципієнта, який сприймає його, і починає нове життя в його мисленні, породжуючи мовленнєву діяльність останнього. Іншими словами, фразема, як будь-який усний чи письмовий текст, як елемент текстової діяльності, на певному етапі його існування у свідомості сприймаючого починає трактуватися як дискурс, бо його повне існування немислимо без його інтерпретації реципієнтом [23, с.4].

Характерними рисами фразеологічних одиниць С. Тер-Мінасова називає стійкість, стабільність, «крупноблочність» [31, с. 4]. Одиницею фразеології називають – фразеологізм, який має свої особливості: лексичне значення, яке виражається сполученням кількох слів; єдність значення; стійкість граматичної категорії; переносне значення слів у складі; контекстуальна обумовленість вживання.

Фразеологічні одиниці заповнюють ніші в лексичній системі мови, яка не може повністю забезпечити найменування пізнаних людиною сторін дійсності, й у багатьох випадках є єдиними позначеннями предметів, властивостей, процесів, станів, ситуацій тощо. Утворення фразеологізмів послаблює протиріччя між потребами

мислення та обмеженими лексичними ресурсами мови. У тих випадках, коли фразеологізм має лексичний синонім, вони зазвичай розрізняються у стилістичному відношенні.

Специфіка фразеологічних одиниць така, що, при їхньому вивченні в синхронному плані, ми завжди маємо перед собою її генетичне джерело – вільне або лексично стійке (не фразеологізм) сполучення, від якого неможливо повністю абстрагуватися. Це сполучення слів є його минулим станом, його історією. Ось чому будь-яке вивчення одиниць фразеологізмів фактично базується на свідомому і несвідомому зіставленні цієї одиниці з її прототипом, на тлі якого вона виявляє свою сутність [22, с. 3].

На думку О. Смирницького, існує сумарне значення фразеологізму (власне: ідіома). Це значення не впливає зі значення компонентів або суми цих значень і надає цим компонентам значення, що представляє собою фрагмент семантичного поля фразеологізму. О.І. Смирницький дійшов висновку, що ідіомам, на відміну від фразеологізмів, притаманна чітка метафоричність і чітка стилістика значення [2]. До такої думки також схиляються Н. Амосов, О. Кунін, О. Кубрякова, Р. Глейзер [2, с.22].

Фразеологізм – це таке стійке сполучення слів, спільне значення яких лише частково вмотивовані значенням слів, які вони містять. Наприклад: крапля в морі (маленька), не нюхав порошу (не має досвіду), заливатися сльозами (невтішний плач).

Б.О. Ларіну належить класифікація фразеологічних одиниць, відповідно до історичної еволюції семантики усталених дієслівних сполук. Ця класифікація дозволяє простежити етапи розвитку та трансформації оригінальних сполучень вихідних слів. До змінних виразів включають вирази з мінімальним ступенем ідіоматичної експресії [15], тобто фразеологічних сполучень, які містять в своєму складі слово з фразеологічно зв'язаним значенням і слово в прямому узуальному значенні, наприклад: «сидіти навпочіпки» – сидіти зігнувши ноги в колінах та триматися на носках; «іти підтюпцем» - іти дрібними швидкими кроками.

Метафоричним фразеологізмам чітко притаманні стереотипність, традиціоналізм і метафоричне переосмислення, відхід від початкового значення. Фразеологізми-метаформи становлять найчисленнішу групу фразеологізмів

англійської мови. Метафоричний тип фразеологічного переосмислення, на думку багатьох фразеологів, є найбільш розповсюдженим. Із цим твердженням погоджується В. Мокієнко, зазначаючи, що метафора є фактором творення образності [13, с. 2]. На основі метафоризації постали такі ФО: дієслівні – *приставати реп'яхом*, іменникові – *морський вовк*, *безодня премудрості*, *з одного поля ягода* та інші. Метафоризація приводить до радикальної перебудови самої моделі світорозуміння: — традиційна категорійна сітка руйнується, однак безслідно не зникає, а породжує нове утворення. До фразеологічних метафор належать відшарування найрізноманітніших сфер: полювання (*попасти в сіті*), рибальства (*ловити окунів*), господарчої діяльності (*упрягтися в ярмо*), їжі (*заварити кашу*), напоїв (*наварити пива*), музики (*брати фальшиву ноту*), спорту (*брати бар'єр*), явищ природи (*з дощу та під ринву*). З мовлення кравців прийшли вирази *шити на одну мірку*; шевців – *на один копил*; військових – *передній край*; ювелірів – *високої проби*; картярів – *розкрити всі карти*; женців – *гарячі жнива*; будівельників – *закладати підвалини* тощо [8, с.3].

У параграфі 1.1 було розглянуто фразеологію та предмет її дослідження, було сформовано поняття «фразеологізм» та проведено їхню класифікацію.

Фразеологія – це галузь мовознавства, що тісно пов'язана з лексикологією та основною одиницею дослідження – фразеологізмом. Фразеологізм – це сполучення слів, які пов'язані між собою семантично і виникають в умові їхньої метафоризації та відтворюються у вигляді певної специфічної й усталеної конструкції слів. Визначено характерні риси фразеологічних одиниць – стійкість, стабільність та «крупноблочність».

Було виділено п'ять типів фразеологізмів: фразеологічні єдності, фразеологічні вирази, фразеологічні сполучення, фразеологізовані сполучення та ідіоми. Виявлено що ідіомам, на відміну від фразеологізмів, притаманна чітка метафоричність та чітка стилістика значення.

1.2 Огляд літератури для дослідження фразеологізмів

Фразеологічна парадигма гуманітарних досліджень представляє собою один із самих актуальних і частотних об'єктів сучасних антропоцентричних досліджень. Це обумовлено тим, що в ній в більшій мірі, ніж в інших мовних одиницях, проявляється суб'єктивний людський фактор, відбиваючий лінгвокреативний потенціал людської думки, і величезний потенціал особливого типу комунікації – міжпоколінної [5, с.50].

Розкриття фразеологічних термінів спираються на роботи, створені як до, так і після виникнення Турецької Республіки. До виникнення Турецької Республіки, а саме на початку Османського періоду, в словниках відводилося дуже мало місця фразеологізмам. Написаний в 1480 році невідомим автором і в 1936 році доповнений В. Ізбудаком твір “Atalar Sözü” (Слова предків) містить не тільки прислів'я, але і деякі фразеологізми. Ця робота має 689 виразів, і може вважатися першим словником сталих виразів. Прислів'я та приказки переважно є безеквівалентними одиницями у фразеологічних системах кожної мови, хоча подекуди простежується повний (або частковий) збіг їх компонентного складу та семантики.

І. Шинасі до 1858 року працював над турецькими фразеологізмами і прислів'ями, зібраними в результаті ретельної і тривалої праці, і в 1863 році опублікував книгу під назвою “Durub-i Emsal-i Osmaniyye” (Османські прислів'я (Байки)). Збірка, що включає в себе 1500 прислів'їв і приказок, також містить понад 300 фразеологічних висловів. У 1870 році було друге видання книги, в якій число фразеологізмів досягло 400, а загальна кількість приказок – 2500. Так само як і в попередніх працях, в цій цінній праці також не було розмежування між прислів'ями і фразеологізмами, внаслідок цього вони не різнилися між собою. Однак ключова відмінність прислів'я від фразеологізму в тому, що воно має буквально та переносне значення. Наприклад, прислів'я: «Куй залізо поки гаряче» може бути використано в прямому та переносному смислі, а фразеологізми не мають такої особливості - вони не можуть одночасно використовуватися в буквальному та переносному значенні.

Тевфик-бей Абу-з-Зія працює над творами І. Шинасі, вносить доповнення, і збільшує число стійких виразів і слів до 4004. Третє ж видання збірника в 1885 році вирішують залишити зі старою назвою – Durub-i Emsal-i Osmaniye. Тевфик-бей Абу-

з-Зія, який в творі писав про свої погляди щодо відмінностей між прислів'ями і фразеологізмами, намагався охарактеризувати ці види стійких виразів зі своєї точки зору. Він вважав, що прислів'я це більш застигли конструкції, ніж фразеологізми. Однак можна іноді вносити зміни в синтаксис виразів, що закінчуються на інфінітив. У таких фразеологізмах: «Деякі слова можуть мати суфікси іменника, відмінювання, дієслівні суфікси і деякі конструктивні суфікси». Фразеологізми не підкоряються загальним правилам. Чого не скажеш про прислів'я: «Звук барабана приємний здалеку», «що посієш, те й пожнеш», «гавкаючий собака не кусається», і т. п. Це найважливіша особливість, яка відрізняє фразеологізм від прислів'я». Мета фразеологізмів — висловити концепцію у певних формах або у привабливому та виразному вираженні. Мета прислів'їв – направити, дати настанови та поради, встановити факти для настанов.

«Збірник мовних зворотів з турецької мови», який написав Мустафа Нізат Озон і який був виданий в 1943, є першим самостійним твором щодо фразеологізмів. М. Озон намагався класифікувати фразеологізми. Він довів, що фразеологізми складаються з двох та більше слів, а також на прикладах прислів'я він додав і фразеологічні слова. Незважаючи на це, ця робота до 60-х років 20-го століття вважалася величезним внеском в теорію фразеологізмів. Праця, в якій є приклади з усіх попередніх словників і літературних творів, має понад 14000 фразеологізмів і слів. М. Озон додав до свого словника назви літературних творів, звідки він брав приклади фразеологічних одиниць.

Після вищевказаних словників фразеологізмів варто звернути увагу на роботу “Турецькі прислів'я і фразеологізми”, яку написав Ферідун Фазил Тюльбентчі. Після аналізу 15 словників, в 1963 році була видана перша книга, яка містить 15080 прислів'їв і висловів. А в другому виданні роботи 1977 року після доповнень, кількість прислів'їв і фразеологізмів досягло 17440. Письменник відкрито говорить, що утримується від їхньої класифікації [3, с. 16-18].

Українська дослідниця В. Камінська з Національного педагогічного університету імені Драгоманова проаналізувала тему фразеологізмів у статті «Теоретичні дослідження фразеологічних одиниць у сучасній лінгвістиці». У цій

роботі автор спробувала розглянути загальнотеоретичні і методологічні питання щодо класифікації фразеологізмів, особливості іншого перекладу. Автор наголошує, що одним із пріоритетних завдань фразеології є утворення класифікацій фразеологізмів за різними принципами. Вона розглянула питання, пов'язані з правилами визначення одиниць фразеологізмів, їхніми прийомами дослідження, семантизації та класифікації [11].

Для дослідження було взято статтю, автором якої є Л. Мойсеєнко, і яка називається «Теоретико-методологічні засади досліджень фразеологічних одиниць». У цій статті проаналізовано низку фразеологічних одиниць української мови та методи їхнього вивчення, різновиди, категоріальні ознаки, а також виявлено закономірності функціонування, роль і місце в сучасній українській мові. У процесі аналізу використовується описовий метод, метод компонентного аналізу, метод фразеологічної ідентифікації та метод лексикографічного аналізу. Дотримуючись широкого розуміння терміна «фразеологічна одиниця», ми будемо досліджувати не тільки ідіоми, фразеологічні сполучення, порівняльні словосполучення, а й прислів'я, приказки, тобто всі постійні, об'єднані єдністю змісту, постійно повторювані фрази або твердження в мовленні.

Для дослідження було використано статтю «Критерії класифікації фразеологізмів у працях турецьких лінгвістів», автором якої є І. Покровська. У статті йдеться про дослідження питання фразеології і фразеологізмів турецькими лінгвістами, такими як Асим Аксой, Мехмед Хенгрімен, Нуреттін Коч [32, 33, 34]. У статті також йдеться про структурні та семантичні особливості фразеологізмів на думку мовознавців і лінгвістів з Туреччини загалом [21]. Вона виокремила, що основними семантичними відмінностями між фразеологізмами та прислів'ями є такі критерії: 1) фразеологізми зображують дійсність, не мають повчального змісту, а прислів'я передають пораду; 2) фразеологізми зображують конкретну ситуацію, а прислів'я дають узагальнення.

Фразеологізми зі соматичним компонентом різні за кількісним складом. Соматизми належать до найдавнішого пласту лексики будь-якої мови та характеризуються високою продуктивністю у творенні одиниць вторинної номінації,

які репрезентують значний фрагмент мовної картини світу народу [12, с.82]. Існуючи як вже готові блоки, за якими закріплені стійкі образи, що відтворюються, соматичні фразеологічні одиниці дозволяють робити висновки про способи осмислення світу людиною через соматичний код і разом з тим містять культурно значиму інформацію, в якій укладена колективна культурна пам'ять. Людина використовує соматичні номінації для моделювання знань про навколишній світ [22, с.1].

У параграфі 1.2 було розглянуто наукові статті, словники, методологічні посібники для дослідження фразеологізмів.

Було розглянуто словники, які були написані до та після виникнення Турецької Республіки, завдяки яким, було розглянуто велику кількість фразеологізмів та приказок.

Розглянуто статті, завдяки яким, було ознайомлення з питаннями щодо класифікації фразеологізмів, правилами визначення одиниць фразеологізмів, прийоми їхнього дослідження.

Однак через розмитість відмінностей між прислів'ями та фразеологізмами, було визначено, згідно думки Тевфика-бей Абу-з-Зія, їхню ключову відмінність: мета фразеологізмів — висловити концепцію у певних формах або у привабливому та виразному вираженні, мета прислів'їв – направити, дати настанови та поради, встановити факти для настанов.

1.3 Культурний та історичний контекст розвитку фразеологізмів

З огляду на те, що характерною ознакою сучасних досліджень також є вивчення мови в тісному взаємозв'язку із мисленням та свідомістю людини, логічним є великий інтерес до вивчення саме фразеологічних одиниць у контексті мова-культура-суспільство. Звертаючись до думки В. Телії про те, що фразеологічні одиниці можуть виконувати роль еталонів, стереотипів культурно-національного світогляду, або вказувати на їх символічний характер і в при цьому виступати як мовні компоненти культурних знаків, ми можемо з упевненістю стверджувати, що саме фразеологічні одиниці і є тим самим інструментом віддзеркалення в своїй семантиці того самого процесу розвитку культури народу, фіксуючи та передаючи від покоління до покоління культурні установки та стереотипи, еталони та архетипи [7, с. 27].

Фразеологізми або фразеологічні одиниці несуть в собі всю культурно-історичну пам'ять народу. Культурний та історичний контекст розвитку фразеологізмів включає в себе загальний культурний та історичний розвиток самої країни, а також лінгвокультурологічний аналіз. У світлі поставлених завдань лінгвокультурологічного аналізу та опису мовної культури загалом та ідіом зокрема, здатність носіїв мови та культури інтерпретувати та осмислювати ідіоми, як прояви «мови» культури, розуму і виконання вказівок чи приписів, які містяться в них, культури в мовленнєвій діяльності. Суть цього підходу полягає в тому, що володіння мовою розглядається як таке, що має всі ці широкі фонові значення, властиві не лише мовному коду, але й як мовцю/автору, так і слухачеві/читачеві.

Як слушно зауважують деякі вчені, «ідіоми будь-якої мови є найціннішим мовним надбанням, що відображає світогляд, національну культуру, традиції та вірування, фантазію та історію народу, який нею розмовляє». Ідіоми не тільки відображають культурну інформацію, а й відображають культуру побуту та спілкування, визначають ієрархію цінностей у відносинах між людьми. Їхні культурологічні дослідження цікаві з наукової точки зору, оскільки отримана інформація не лише значно розширює уявлення про ідіоми певної мови, а й робить певний внесок у вивчення цивілізації та культури народів, відображених у мові.

Вмістом знань щодо культурної складової значення є внутрішня форма ідіоми. Детальний аналіз інформації, що зберігається у внутрішніх формах, допомагає зрозуміти уявлення про чистий світ людей, які розмовляють тією чи іншою мовою та деякі особливості їх національного характеру. Найбільш інформативними з точки зору лінгвокультурологічного аналізу є ідіоматичні одиниці та найбільш образні ідіоматичні сполучення, тобто ті, які виражають і відображають національне образно-асоціативне мислення людей, які є носіями певної мови [15].

Як відомо, існує багато ідіоматичних одиниць в тому сенсі, що можна судити про побут людей, їхні звичаї, вірування - все, що входить в поняття. Смысловий аспект відіграє величезну роль в понятті «культурні знання». Водночас у багатьох ідіомах культурна інформація прихована в переносному значенні ідіоми та в асоціативних аспектах її значення. Щоб глибше зрозуміти це, звернемося до висвітлення процесу формування образно-емоційного характеру в оповіді В. Хак На думку Хака, спочатку у світі виникає певна прототипна ситуація, яка відповідає «істинному» значенню фрази. За ним фіксується зміст, який потім переосмислюється, тобто створюється образ фразеологізму на основі початкових значень слів у прототипному відмінку.

Саме ці оригінальні слова формують свій зміст на зображенні. Так виникає внутрішня форма, яка містить базову інформацію про культуру, стереотипи та символи мовних спільнот. Це відображає зв'язок асоціативно-образної основи з культурою. Поступово фразеологічні одиниці починають виконувати роль своєрідних символів, «умовних знаків», еталонів, культурних стереотипів, які призводять до створення образу, який є основою фразеологічної одиниці та всіх можливих її конотацій.

Як відомо, мова є засобом накопичення, зберігання та передачі інформації в просторі та часі. Культурологічні знання найкраще представлені в текстах про фольклор, прислів'ях і афоризмах класиків-поетів, і прозаїків. Виходячи з того факту, що кожна ідіома є мікротекстом, мікроісторією та мікроміфом, дослідники сьогодні схиляються до думки, що ідіома передає культурні знання як у термінах денотації, так і через образну основу ідіоми та пов'язаних з нею конотацій. Ці два аспекти якраз і супроводжують внутрішню форму фразеологізму. Корінні або давні фразеологічні

одиниці мають подвійний зв'язок із культурою – «з одного боку, їхньою зовнішньою формою є вже мова культури, з іншого – цей образ сприймається й інтерпретується носіями певної мови, відповідно до власної культурної компетенції».

Питання про ідіоматичні образи лише нещодавно почали привертати велику увагу. "Експресивний образ - це повне безпосереднє уявлення, спрямоване на наочне виявлення ставлення до зображуваної дійсності. Внутрішня цілісність багатьох висловлювань зумовлена цілісністю образу".

Внутрішньою формою фразеологізму є його початкове денотативне значення, що виникає в результаті суми буквальних значень слів-компонентів. Лексико-ідіоматичні паралелі (відповідність між вільними виразами) повертають фразеологізму первісне значення (трансформація) і утворюють його семантичну подвійність, своєрідну семантичну призму, де вона є основою внутрішньої форми і «поверхневим» шаром (сучасне значення). Вираження відображення картини світу створюється в ідіомах, завдяки виникненню своєрідних ігрових ситуацій, наявності внутрішньої форми. Ідіоми, які мають внутрішню форму, представляють її у вигляді образу, що виникає як асоціативний зв'язок між значенням вільно вживаних слів і значенням фразеологізму в цілому. Внутрішня форма виступає посередником образного бачення ідіоматичного значення, заснованого на внутрішній формі, образній основі та різноманітних конотаціях.

Питання про зв'язок мови з національною культурою багато дослідників вирішували по-різному. Наприклад, Т. Черданцева вважає, що в основі ідіоми лежить «образна або комбінативна мотивація». Фразеологізми більш безпосередньо пов'язані з фольклорними текстами, а тому тісніше пов'язані з наївним уявленням про світ, національну культуру, духовне життя та фантазію носіїв мови. Образна основа, що містить культурно марковані реалії, слугує засобом втілення культурно-національної специфіки одиниць вираження, а інтерпретація образної основи в символічному культурно-національному просторі певної мовної спільноти є індикатором цієї специфіки. Така інтерпретація становить зміст культурної конотації.

Принагідно зазначимо, що в лінгвокультурологічному аналізі співвіднесеність фразеологічних одиниць із «культурною мовою», як правило, можна виявити лише в

достатньо репрезентативних послідовностях ідеографічних полів (наприклад, «особистісні характеристики», «почуття», «інтелектуальні здібності та ситуація», «поведінка», «простір» тощо). На тлі таких груп можна визначити основну метафору, яка виступає посередником між мовною та культурною компетенцією носіїв мови: вона ніби посиляється на категоріально-культурний простір, у якому ідіоми мають, здавалося б, несумісні образні основи [15].

Як відомо, інтерес до побуту та мов різних народів не припинявся. Одним із шляхів такого пізнання є глибоке проникнення в історію мовних явищ взагалі та ідіоматичних явищ зокрема. Ідіоматичне підґрунтя будь-якої мови є носієм історико-географічних ознак і відображенням особливостей економічного і духовного життя кожного народу. З цього випливає, що коло фразеологізмів з національно-культурним компонентом семантики можна і потрібно розширювати за рахунок часто вживаних у фразеологізмах образів тваринного і рослинного походження.

У процесі розвитку кожної мови, в ній закріплюються й ідіоматичні такі вислови, які стисло, найбільш точно відображають народні уявлення і стереотипи, властиві тій чи іншій картині світу. Вивчаючи ідіоматичну систему, ми отримуємо інформацію про характер поглядів того чи іншого народу, що впливає з їх ментальності на світ. Коли ми досліджуємо ідіоматичне походження різних мов, виникає проблема порівняння ідей, мимоволі вбудованих в ідіоми різних мов. При дослідженні ідіоматичних одиниць з когнітивної точки зору, велику роль відіграє вивчення структур людської свідомості, що забезпечує адекватне сприйняття і вживання ідіом, а також способів і методів їхнього утворення. Ми маємо повне право говорити про його етнопсихологічний аспект, ставлячи собі за мету досягнути особливості національного менталітету через фразеологічні одиниці, вивчаючи ідіоми кожного народу, національний характер, темперамент, старі забобони, настрої тощо, які включені в національну психологію [15].

Ідіоматичними зворотами репрезентовані уявлення не тільки про події внутрішнього світу особистості, а ще й про об'єктивне сприйняття дійсності при фіксації при цьому модальності та наданні оцінки до певного психологічного стану мовця. Семантикою фразеологізмів закладається ставлення суб'єкта до

дійсності, що відрізняється емотивно-оцінним характером. Провідною роллю у виборі та творенні одиниць мови володіє людина, від якої узалежнюється використання знаку фразеології у певному контексті. Урахування ситуації, раціональної та емоційної оцінки дійсності дає можливість виділити імпліцитну інформацію висловлювання, декодувати значення стійких словосполучень. У творенні фразеологізмів відбито реакцію на події чи явища дійсності, що свідчить про вплив на їх формування та функціонування екстралінгвістичних факторів. У зв'язку з цим усталені звороти побудовано на образному переосмисленні національно-специфічних ситуацій, побуту та вірувань певного народу. В основі позамовних чинників лежать зміни у реальному світі, детерміновані актуальними для того чи іншого історичного періоду відкриттями та подіями у різних галузях людського життя [26, с. 8-9].

Розгляд особливостей поглядів тих чи інших людей на різноманітні міжособистісні стосунки в суспільстві, також належать до вивчення етнопсихолінгвістичного аспекту дослідження. Соціально значущі риси культури відображають її національно-особистісні принципи та ціннісні орієнтації. В одиницях вираження відображені певні суспільні стереотипи поведінки та суспільно значущі факти. Тому одним із головних завдань сучасної лінгвістики є не лише визначення менталітету народу через мову, а й аналіз усіх комплексів культурних традицій, закріплених у мові, того, як міфологічні знання проявляються в сучасних умовах (фразеологізми та метафори).

У параграфі 1.3 було досліджено як розвивалися фразеологізми народів в культурному та історичному напрямку.

Виявлено, що особливості світосприйняття різних народів впливають на фразеологізми в семантичних групах та на структурну організацію соматичних фразеологізмів, чим підсилюють цікавість до зіставного аспекту різних мов.

Соматичні фразеологізми в турецькій мові віддзеркалюють традиції, культуру та історичний розвиток вказаної мови, оскільки збігаються осмисленням мовної картини світу, поглядами на стосунки між людьми, розумінням законів всесвіту

Висновки до Розділу 1

У першому розділі було досліджено поняття фразеології і фразеологічних одиниць, напрямки їхнього дослідження, класифікації фразеологічних одиниць та їхні характерні ознаки, а також внутрішня форма фразеологізмів, що дозволяє зробити висновки, що фразеологія – надзвичайно складне явище, вивчення якого потребує свого методу дослідження, а також використання даних інших наук: лексикології, граматики, стилістики, фонетики, історії мови, історії, філософії, логіки і країнознавства. Фразеологія – це галузь мовознавства, що тісно пов'язана з лексикологією та основною одиницею дослідження – фразеологізмом.

Фразеологізм – це сполучення слів, які пов'язані між собою семантично і виникають в умові їхньої метафоризації та відтворюються у вигляді певної специфічної й усталеної конструкції слів. Терміном «фразеологізм» позначають декілька типів словосполучень і достатньо розмиті множини цих словосполучень об'єднані цих словосполучень об'єднані виконуваною ними знаковою функцією, можуть семантично переходити один в одного у своїх периферійних сферах і вклинюватися в лексико-семантичну сферу мови.

Класифікації Ш. Баллі, В. Виноградова, О. Шахматова вважаються класичними, оскільки вони лежать в основі всіх інших, пізніше створених класифікацій. Було виділено п'ять типів фразеологізмів: фразеологічні єдності, фразеологічні вирази, фразеологічні сполучення, фразеологізовані сполучення та ідіоми.

РОЗДІЛ 2 СЕМАНТИКА ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ З КОМПОНЕНТОМ РУКИ В ТУРЕЦЬКІЙ МОВІ

Фразеологізми з компонентами тіл людини називаються соматичними. Фразеологічний склад будь-якої мови є багатовимірною системою з певними структурно - семантичними властивостями та ознаками, притаманними її компонентам. Одним із компонентів цієї складної системи є група фразеологічних одиниць із компонентом руки. Соматична фразеологічна одиниця (далі СФО) - стійке сполучення слів, до складу якого входить лексичний компонент, що містить назву частини або органу людського тіла. У будь-якій мові соматизми належать до найдавнішого шару лексики і беруть активну участь у створенні фразеологічних одиниць, які ілюструють фрагменти мовної картини світу даного народу. Саме СФО найкраще характеризує антропоцентричне сприйняття світу людиною. Тому актуальним є вивчення соматичної фразеології, як способу емоційно-експресивного осмислення дійсності та відображення суб'єктивного чинника в мові. Посилена увага дослідників спрямована на позицію людини в мовленнєвому та функціонуванні мовної свідомості процесах.

У філософсько-антропологічному аспекті людське тіло як конститутивна складова частина людини вводить її у світ і є основою введення в пізнавальний контакт із цим світом. Соматизми є невичерпним джерелом вторинної номінації як лексичної, так і фразеологічної систем багатьох мов світу і становлять значну частину їхнього фразеологічного фонду. Антропоцентризм у сегментації світу людини відображується в мові й виконує роль класифікатора дійсності. Назви частин тіла людини належать до соматичної лексики в усіх мовах і становлять основу для творення великого масиву фразеологізмів. Р.М. Вайнтрауб зазначає, що соматична фразеологія складає близько 30 % фразеологічного складу будь-якої мови. ФО із соматичним компонентом є найлавлішим культурологічним шаром, що пояснює міфологічну світобудову. Вони відображають різні сторони буття людини та навколишньої дійсності - від абстрактних понять до соціального устрою суспільства, характеризуючи людину як живу і розумну істоту [19, с. 2].

Тіло людини - це форма існування індивідуальності, яке є не лише проявом матеріального та фізичного, але й належить до сфер емоцій і почуттів. Аналіз соматизмів дає змогу простежити взаємозв'язок мови, світогляду та ментальності нації у мовній картині світу [29, с. 2].

Соматизми виступають найчастіше, як семантичні центри стійких виразів, навколо яких утворюються окремі фразеологічні гнізда. Оскільки кожна мова керується чітко визначеним лексичним складом, кількість цих гнізд чітко обмежена. На думку таких вчених, як В. Мокієнко, Л. Коломієць, В. Скар і тд. Соматичні компоненти у своєму значенні містять периферійні семи локативності. А відтак, за допомогою мінімальних додаткових мовних засобів у них відбувається активізація локальності, внаслідок переміщення семи з периферії семної структури до її центру. Тобто в соматичних компонентах фразеологізмів відбувається актуалізація потенційних просторових сем. Ці семи характеризуються перетином понять «людина» і «космос», «простір».

Варто зазначити, що поняття локативності не пов'язане з однією лексикограматичною категорією: воно є наявним практично у всіх самостійних частинах мови, а також формує різні класи орієнтирів (прийменники, займенники, прислівники). У загальному вигляді засоби локативності за формальними ознаками можна диференціювати як номінативні, процесуальні і релятивні [16, с. 124].

Існує кілька причин та пояснень, чому власне назви частин людського тіла часто вживаються як метафоричні та метонімічні універсалії в утворенні фразеологізмів. Номінування нового предмета в людини супроводжується асоціаціями, насамперед з тими, які їй добре відомі, які біля неї постійно поруч. Лінгвісти зазначають, що оскільки частини тіла постійно перед очима, вони стають своєрідним еталоном порівняння.

Слід зазначити, що у фразеологізмах людина може бути зображена цілісно (*kendinden çıkmak* - вийти з себе, *elinde tutmak* - тримати в руках). Вони також можуть бути зображені у вигляді їхніх частин - як зовнішніх (*boynuna dolamak* - висіти на шиї, *ayaklarından düşmek* - спадати з ніг), так і внутрішніх органів (*kalbinden sökülür atmak* - відірвати від серця, *gözüne gelmek* - намулити очі). Проте різні частини тіла мають

різний ступінь продуктивності в утворенні фразеологізмів. Назви «пах - kasık, лоно - karın, пупок - göbek» у складі соматичних ідіом вживаються дуже рідко, натомість часто вживаються лексеми: голова, рука, серце, нога, око.

Найпродуктивнішими є ті лексеми - соматизми, функції яких в організмі людини найбільш зрозумілі, з цим пов'язана легкість їхнього переосмислення. У ході досліджень з'ясувалося, що в утворенні ФО беруть участь близько сорока назв частин тіла людини. Кожна частина тіла у різних мовах і народі має своє символічне значення.

Рука у складі СФО відіграє практично універсальну роль – цей соматизм вживається з різноманітними значеннями. Серед них найбільш регулярні ті, які називають дію (розв'язувати руки - ellerini çözmek, піднімати руку - el kaldırmak, опустити руки - ellerini bırakmak), а також соціальні і особисті стосунки (подати руку - el uzatmak, носити на руках - ellerinde taşımak, зв'язати руки - ellerini bağlamak).). Такі жести мають символічне значення, яке є добре відомим у багатьох мовах. Фразеологізми з компонентом рука можуть окреслювати фізичний і психічний стан людини (попасти під гарячу руку - sıcak ellerine düşmek, мати важку руку - ağır elleri olmak). Чисельними також є ФО зі значенням місцезнаходження чогось: взяти у свої руки - "kendine almak, прибрати до рук - elinize almak, потрапити у руки - ellerine düşmek". Лексема рука, подібно до лексеми голова, може вживатися як синонім до самої людини. З єдиною різницею що голова замінює людину на рівні розуму, поміркованості, а рука з погляду діяльності (золоті руки - altın eller, щедрою рукою - bol ellerle). Рука як знаряддя праці є одним з найважливіших стереотипів людського мислення. Це закладено у значенні фразеологізмів не жаліти рук - elleri açık olmak, рук не чути - elleri taşın altına koymak) [16, с. 125]. З цією ж причиною пов'язано й те, що при творенні ФО використовуються назви частин тіла тварини (відхилитися від чогось - kuşuğunu kıstırmak, запобігати небезпеці - yılanın başını ezmek) тощо.

У християн і мусульман символічним є позначення руки, як символ дії та дарування, для окреслення фізичного та душевного стану людини, лексема «рука» може використовуватися як синонім самої людини і сприйматися як провидіння: (рука Божя - Tanrının eli; Ellerin dert görmesin (Allah senden razı olsun) - вдячність за ту

чи іншу послугу/працю.). Рука також тлумачиться як керуюча, рятівна чи караюча сила. Рука в складі СФО відіграє практично універсальну роль: цей соматизм вживається з різними значеннями. Серед них найбільш регулярними є ті, які закликають до дії (elleri çöz - розв'яжи руки, elini kaldır - підними руку, ellerini indir - опусти руки), а також соціально-особистісних стосунків (el vermek - допомогти, підтримати, el bağlamak - зв'язати руки, обмежити).

Слово «рука» можна використовувати як синонім самого себе, але в різних контекстах можуть бути виражені різні значення і відтінки. Наприклад, у фразі «birinin elinde» (в руках когось) слово «рука» використовується для позначення власності, якою володіє інша людина. У фразі «altın eller» (золоті руки) – слово «рука» вживається для позначення таланту, який дозволяє людині здійснювати успішну роботу. «Cömert el» (щедра рука) - використовується в описі людини, яка щедро ділиться своїм багатством чи здібностями з іншими. «Başkalarının elinde» (в руках інших) - виражає ситуацію, коли людина залежить від дій чи рішень інших людей. Рука як знаряддя - один із найважливіших стереотипів людського мислення. Воно вкладається в значення ідіоматичних одиниць «не жаліти рук, не відчувати рук».

Соматизми з компонентом руки можна умовно поділити на чотири соматичні групи в турецькій мові, які характеризують позитивні та негативні риси людини [29, с. 3-5]:

1) Виконання дій та роботи:

- Dile gelen ele gelir (букв. те, що йде до язика, йде до руки) — слова не розходяться з ділами; ска-зав, як зав'язав; що сказав, те зробив.
- El alışkanlığı (букв. звичка руки) — робити щось автоматично, укр. «набити руку».
- Elden çıkarmak (букв. витягнути з руки) — продати щось, позбавитись чогось, скинути з рук.

2) Допомога та взаємовідносини:

- Birinin eli ayağı olmak (букв. бути чиймись рукою й ногою; тобто, бути чиймись помічником) — бути чийось правою рукою.

- El ele vermek — (букв. дати руку руці; тобто, об'єднатися, скооперуватися) — рука в руку, пліч-о-пліч.

- El eli uıkar, el de döner yüzü uıkar (букв. рука миє руку, рука повертається і миє обличчя) — рука руку миє, послуга за послугу.

3) Егоїзм та підлість:

- Eldeki yara, yarasıza duvar deliği (букв. Рана на руці, отвір на стіні без поранення). — Чужий біль нікому не болить.

- Her deliğe elini sokma, ya uılan çıkar, ya çıyan. — Не суньте руку в кожну діру, виходить змія або сороконіжка.

- El için kuyu kazan, evvela kendi düşer (букв. Викопайте колодязь для руки, перш за все, вона падає сама по собі). — Не рий яму іншому, сам у неї впадеш.

4) Жадібність та непомірованість:

- Bir koltuğa iki karpuz sığmaz. İki karpuz bir koltuğa sığmaz (букв. Два кавуни не вміщуються на одному сидінні). — Два кавуни в одній руці не втримаєш.

- Kol kesilirken parmak acımaz. — Коли відрубують руку, пальці не болять.

- Sağ elinin verdiğini sol el görmesin. — Нехай ліва рука не бачить того, що дає права.

Особливості світогляду різних народів впливають на фразеологічні одиниці у семантичних групах і на організаційну структуру соматичних фразеологізмів, що посилює інтерес до зіставних аспектів різних мов.

Наведемо приклади найбільш поширених фразеологізмів з компонентом руки в турецькій мові (Табл. 1.1.):

Табл. 1.1. Основні фразеологізми з компонентом руки в турецькій мові

<p><u>Bir elin sesi çıkmaz</u> (букв. від однієї руки звуку не вийде) — один у полі не воїн.</p>
<p><u>Elinden iş gelmemek</u> (букв. не йти справі з рук) — робота з рук валиться.</p>
<p><u>El vurmamak</u> — (букв. рукою не бути) — і пальцем не поворухнути.</p>
<p><u>Dile gelen ele gelir</u> (букв. те, що йде до язика, йде до руки) — слова не розходяться з ділами; сказав, як зав'язав; що сказав, те зробив</p>
<p><u>El alışkanlığı</u> (букв. звичка руки) — робити щось автоматично, укр. «набити руку».</p>
<p><u>El altında</u> (букв. під рукою) — робити щось секретно, не забруднити рук.</p>
<p><u>El atmak</u> (букв. бросить руку) — почати щось робити, прикласти руку до чогось.</p>
<p><u>Elden ayaktan düşmek</u> (букв. падати з рук та ніг) — валитися з рук.</p>

Продовження прикладів записано в розділі «ДОДАТКИ» табл. А.1.

Висновки до розділу 2

Фразеологізми з компонентами тіл людини називаються соматичними. Соматична фразеологічна одиниця (далі СФО) — стійке сполучення слів, до складу якого входить лексичний компонент, що містить назву частини або органу людського тіла.

У результаті проведеного дослідження соматичних фразеологізмів з компонентом «рука» в турецькій мові було виокремлено чотири семантичні групи, які характеризують позитивні й негативні риси людини: виконання дій та роботи; допомога та взаємовідносини; егоїзм та підлість; жадібність та непоміркованість.

У християн і мусульман символічним є позначення руки, як символ дії та дарування, для окреслення фізичного та душевного стану людини а також тлумачиться як керуюча, рятівна чи караюча сила. Рука в складі СФО відіграє практично універсальну роль - цей соматизм вживається з різними значеннями.

Соматичні фразеологізми з компонентом «рука» в турецькій мові віддзеркалюють традиції, культуру та історичний розвиток вказаної мови. Вони рідко характеризуються з огляду на різні граматичні та синтаксичні структури, але часто збігаються з осмисленням мовної картини світу, поглядами на стосунки між людьми, розумінням законів всесвіту.

ВИСНОВОК

Фразеологія – це галузь мовознавства, що тісно пов'язана з лексикологією та основною одиницею дослідження – фразеологізмом. Фразеологізм – це сполучення слів, які пов'язані між собою семантично і виникають в умові їхньої метафоризації та відтворюються у вигляді певної специфічної й усталеної конструкції слів.

Класифікації Ш. Баллі, В. Виноградова, О. Шахматова вважаються класичними, оскільки вони лежать в основі всіх інших, пізніше створених класифікацій. Було виділено п'ять типів фразеологізмів: фразеологічні єдності, фразеологічні вирази, фразеологічні сполучення, фразеологізовані сполучення та ідіоми.

Особливості світосприйняття різних народів впливають на фразеологізми у семантичних групах та на організаційну структуру соматичних фразеологізмів, чим підсилюють цікавість до зіставного аспекту різних мов. Саме ідіоматичні фразеологізми є найцікавішим фразеологічним пластом у дослідженнях лінгвістів та науковців.

Фразеологізми з компонентом рука можуть характеризувати фізичний і психічний стан людини (*sıcak elin altına düşmek, eli ağır olmak*), називають дію (*ellerini çözmek, el kaldırmak*), вказувати місцезнаходження чогось (*kendine almak, elinize almak*), описати діяльність людини (*elinize almak, bol ellerle*).

Виокремлено чотири семантичні групи, які характеризують позитивні й негативні риси людини: виконання дій та роботи; взаємовідносини; егоїзм та підлість; жадібність та непомірованість. Також варто підкреслити, що Соматичні фразеологізми з компонентом «рука» в турецькій мові віддзеркалюють її традиції, культуру та історичний розвиток.

У результаті проведеного дослідження соматичних фразеологізмів з компонентом «рука» в турецькій мові було виокремлено чотири семантичні групи, які характеризують позитивні й негативні риси людини: виконання дій та роботи; допомога та взаємовідносини; егоїзм та підлість; жадібність та непомірованість.

ÖZET

Bu dönem ödevi "deyim", "deyimbilim", "göstergebilim", "anlambilim" gibi kavramları ele alır, anlamlarını tarihin öğeleriyle açıklar. Deyimbilimsel birimlerin genel kavramını analiz ettik. Deyimbilim, benzer sözdizimsel yapılardan (ifadeler veya kelimeler) farklı olarak, konuşma sürecinde belirteç kombinasyonunun genel dilbilgisi ve anlamsal yasalarına uygun olarak başlatılmayan, ancak biçimde yeniden üretilen anlamsal olarak bağlantılı bir kelime kombinasyonudur. Yerleşik, bölünmez, genel bir tasarımın. Kültürü ve etkileri taşıyan, kendine özgü sembol ve anlamı olan bir tür "slogan".

Vücut parçalarının bileşenlerinin mevcut olduğu deyimler somatik denir. Müslümanlar için el bileşeni ilahi bir şey, "veren, veren" bir şey anlamına gelir. El bileşenini içeren deyimler, bir kişinin fiziksel ve zihinsel durumunu karakterize edebilir (sıcak elin ılıkam düşmek, eli ağrı olmak). Çalışma aynı zamanda genel olarak anlatım dilinin gelişiminin kültürel ve tarihsel bağlamını araştırıyor, bu aynı zamanda bir el bileşeniyle göstergebilimsel anlatım için de geçerli.

Bazı bilim adamlarının haklı olarak belirttiği gibi, "herhangi bir dilin deyimleri, onu konuşan insanların dünya görüşünü, ulusal kültürünü, gelenek ve inançlarını, hayal gücünü ve tarihini yansıtan en değerli dil özelliğidir." Deyimler sadece kültürel bilgileri yansıtmakla kalmaz, aynı zamanda yaşam kültürünü ve iletişimi de yansıtır, insanlar arasındaki ilişkilerde değerler hiyerarşisini belirler.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баран Я. А. Фразеологія у системі мови. Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 1997. 176 с
2. Білоноженко В. М. Словник фразеологізмів української мови / В. М. Білоноженко, І. С. Гнатюк. – К. : Наукова думка, 2003. – 788 с
3. Болотнікова, А. А. (2019). Семантичні особливості фразеологізмів у позначенні позитивних і негативних емоцій у сучасній турецькій мові.
4. Бортник, Т. О. (2015). Кліше та сталі вирази в турецьких газетно-публіцистичних текстах // Мовні та концептуальні картини світу: Збірник наукових праць. Вип. 47., част. 1. – Київ: ВПЦ «Київський університет», 2014. – С. 146-153
5. Венжинович Н.Ф. (2018) Фраземіка української літературної мови: когнітивний та лінгвокультурологічний аспекти. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.
6. Вікарчук, Т. А. (2020). Фразеологічні одиниці на позначення рис характеру людини в українській ідіоматиці та пареміології. *Архів кваліфікаційних робіт*.
7. Гаврилюк, А. П. Соціокультурні особливості англійських та німецьких фразеологізмів та способи їх перекладу українською мовою. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/288816037.pdf>.
8. Дишлева, Г. В. (2019). Метафора як образно-семантичний чинник фразеотворення сучасної української мови.
9. Зорівчак Р. П. Фразеологічна одиниця як перекладознавча категорія (На матеріалі перекладів творів української літератури англійською мовою) / Роксолана Петрівна Зорівчак. – Львів : Вища школа, 1983
10. Історія походження фразеологізмів - Dovidka.biz.ua. Dovidka.biz.ua. URL: <https://dovidka.biz.ua/istoriya-pohodzhennya-frazeologizmiv/>
11. Камінська, В. С. (2011). Теоретичні дослідження фразеологічних одиниць у сучасній лінгвістиці.

12. Кевлюк І. В. Структурно-семантична та етнокультурологічна характеристика соматизмів (на прикладі фразем із компонентом око). Філологічні студії. Науковий вісник Криворізького державного педагогічного університету. 2012. Вип. 8. С. 75–83. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PhSt_2012_8_11 (дата звернення: 02.05.2020).
13. Кравцова, І. І. (2015). Становлення англійської фразеології в спортивному дискурсі. *Одеський лінгвістичний вісник*, 2(6), 36-39
14. Лайонс, Джон (1983), Вступ до теоретичної лінгвістики, (Переклад Ахмета Коджамана), ТДК, Анкара, 449 стор.
15. Левченко О. Фразеологічна символіка: Лінгвокультурологічний аспект: Монографія. - Львів:ЛРІДУ НАДУ, 2005. – 352с.
16. Мицан, Д. М. (2012). Локативне вживання фразеологізмів з компонентами-назвами частин тіла. *Наукові записки [Національного університету Острозька академія]. Сер.: Філологічна*, (29), 124-127.
17. Мойсеєнко, Л. А. (2013). Теоретико-методологічні засади досліджень фразеологічних одиниць. *Наукові записки [Національного університету Острозька академія]. Сер.: Філологічна*, (34), 159-162.
18. Огієнко І. Історія української літературної мови: наукова праця / [упоряд., авт. іст.-біогр. нарису та приміт. М. С. Тимошик]. – К. : Наша культура і наука, 2001. – 440 с.
19. Омеляєнко, О. В. (2019). Українські фразеологізми з компонентами-соматизмами як засоби вербалізації танатологічної семантики. *Лінгвістичні дослідження*, (36), 44-51.
20. Паралінгвальні фразеологізми в українській етнокультурі : монографія / Г. Демиденко. – [2-ге вид.]. – Кривий Ріг : НПП АСТЕРІКС, 2016. – 175 с. <https://doi.org/10.31812/0564/1342>
21. Покровська, І. Л. (2007). Критерії класифікації фразеологізмів у працях турецьких лінгвістів. *Сходознавство*, (38), 114-118.
22. Рабош, Г. (2015). Фразеологізми у французькій мові. *Вісник Львівського університету. Серія: Міжнародні відносини*, (36 (3)), 192-199.

23. Сизонов, Д. Ю. Стилiстика медiйної фразеологiї: слов'янська проблематика та перспективи дослiдження.
24. Словник фразеологiзмiв української мови / вiдпов. ред. В.О. Винник. – К.: Наша думка, 2003. – 788 с.
25. Сходознавство. URL: <https://skhodoznavstvo.org.ua/en/Archive/2016/75-76/3#:~:text=Наприклад:%20А%20bird%20in%20the,Elindeki%20bařankara,%20gökyü zündeki%20turnadan%20iyidir>.
26. Тертiй, О. А. (2019). Структурно-семантичні особливостi турецьких фразеологiзмiв iз компанентом БАТЬКО-СИН.
27. Ужченко В.Д. Новi лiнгвiстичнi парадигми „концепт – фразеологiзм - мовна картина свiту”/ У зб.:Схiднослов'янськi мови в iх iсторичному розвитку. – Запорiжжя, 2006. – С.146-152.
28. Учасники проектiв Вiкiмедiа. Фразеологiя – Вiкiпедiя. Вiкiпедiя. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/Фразеологiя>
29. ЧАЄНKOBA О. К. СОМАТИЧНI ФРАЗЕОЛОГIЗМИ З КОМПОНЕНТОМ «РУКА» (НА МАТЕРIАЛI УКРАЇНСЬКОЇ, ТУРЕЦЬКОЇ ТА АНГЛIЙСЬКОЇ МОВ). Мова. 2021. № 35. С. 202–208. URL: <https://doi.org/10.18524/2307-4558.2021.35.237857>
30. Школяренко В.І. Динамiка розвитку фразеологiчної системи нiмецької мови 19-20 столiття: Монографiя. – Суми: СДПУ, 2003. – 234 с. – Укр.
31. Шиленко, О. А. (2008). Термiн-фразеологiзм: проблеми визначення. *Науковi записки.–Серiя: Фiлологiчнi науки (мовознавство): У 5 ч., (75), 329-334.*
32. Anlatım Birimi Olarak Paragraf, Paragrafın Oluřumu | Edebiyat Öğretmeni. *Edebiyat Öğretmeni - Türk Dili ve Edebiyatı Kaynak Sitesi.* URL: <https://www.edebiyatogretmeni.org/anlatim-birimi-olarak-paragraf/#:~:text=Dilin%20anlamlı%20en%20küçük%20birimi,kümelenen%20en%20küçük%20anlatım%20birimidir>.
33. Aksan, Dođan (1978), *Semantics and Turkish Semantics*, Ankara, Ankara University Faculty of Language, History and Geography Publications, 2nd Edition, 199 p.
34. Aksoy Ömer Asım. *Atasözleri ve deyimler sözlüğü.* – Istanbul, 1988.

35. Hengirmen Mehmet. Yabancılar için Türkçe Dilbilgisi. – Ankara, 1999.
36. Koç Nurettin. Dilbilgisi. – İstanbul, 1996.
37. Precarpathian National University Repository: ФРАЗЕОЛОГІЗМИ З СОМАТИЧНИМИ КОМПОНЕНТАМИ У ЛОКАТИВНОМУ ВЖИВАННІ. Precarpathian National University Repository: Home. URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/handle/123456789/3380>
38. Wikimedia projelerine katkıda bulunanlar. Anlambilim - Vikipedi. *Vikipedi: Özgür Ansiklopedi.*
URL: https://tr.wikipedia.org/wiki/Anlambilim#Göstergebilimsel_semantik (date of access:
39. URL:https://repozytorium.uwb.edu.pl/jspui/bitstream/11320/1171/1/BAJ_11_Szerszunowicz.pdf

ДОДАТКИ

Табл. А.1. Основні фразеологізми у турецькій мові з компонентом руки

<p><u>Bir elin sesi çıkmaz.</u> — <u>Однією рукою вузла не зав'яжеш.</u></p>
<p><u>İnsanın izzeti de elindedir zilleti de.</u> — <u>І шана, і ганьба у людини в її</u> <u>руках.</u></p>
<p><u>Etek ıslanmadan balık avlanmaz.</u> — <u>Не замочивши рук, не вмієшся.</u></p>
<p><u>El elden üstündür.</u> (букв. <u>рука перевершує руку</u>) — <u>Незамінних</u> <u>людей не існує.</u></p>
<p><u>El ele vermek</u> — (букв. <u>дати руку руці; тобто, об'єднатися,</u> <u>скооперуватися</u>) — <u>рука в руку, плічо-пліч.</u></p>
<p><u>El eli yukar, el de döner yüzü yukar</u> (букв. <u>рука мие руку, рука повертається і</u> <u>мие обличчя</u>) — <u>рука руку мие, послуга за послугу.</u></p>
<p><u>El el ile, değirmen yel ile</u> (букв. <u>вручну, біля вітряка</u>) — <u>Можна жити</u> <u>одному, але людині потрібна людина.</u></p>
<p><u>El elin aynasıdır</u> (букв. <u>рука — це дзеркало руки</u>) — <u>Людину оцінюють за її</u> <u>вчинками.</u></p>
<p><u>Bir buldu iki ister, akçe buldu çıkın ister.</u> — <u>Дай йому палець, він і всю руку</u> <u>відкусить.</u></p>
<p><u>Her deliğe elini sokma, ya yılan çıkar, ya sıvan.</u> — <u>Не суньте руку в кожну</u> <u>діру, виходить змія або сороконіжка.</u></p>
<p><u>Maşa varken elini atese sokma.</u> — <u>Добре чужими руками жар загрібати.</u></p>
<p><u>Komsu dansı iri olur.</u> — <u>В чужих руках шматок більший.</u></p>

Продовження табл. А.1.

<p><u>El ile gelen düğün, bayram</u> (букв. весілля вручну, свято). — І батька разом легше бити.</p>
<p><u>El için kuyu kazan, evvela kendi düşer</u> (букв. Викопайте колодязь для руки, перш за все, вона падає сама по собі). — Не рий яму іншому, сам у неї впадеш.</p>
<p><u>Kol kesilirken parmak acımaz</u>. — Коли відрубують руку, пальці не болять.</p>
<p><u>Maşa varken elini ateşe sokma</u>. — Якщо є щипці, не сунь руку у вогонь.</p>
<p><u>Bir koltuğa iki karpuz sığmaz. İki karpuz bir koltuğa sığmaz</u>(букв. Два кавуни не вміщуються на одному сидінні). — Два кавуни в одній руці не втримаєш.</p>
<p><u>Veren eli kimse kesmez</u>. — Руку, яка дає, ніхто не відріже. —</p>
<p><u>Bugünkü tavuk yarınki kazdan daha iyidir</u>. — Краще синиця в руках, ніж журавель у небі.</p>
<p><u>El açmak</u> (букв. відкрити руку). — Ходити з протягнутою рукою</p>
<p><u>Sağ elinin verdiği sol el görmesin</u>. — Нехай ліва рука не бачить того, що дає права.</p>
<p><u>Veren eli herkes öper</u>. — Руку, яка дає, кожен цілує.</p>
<p><u>Birinin eli ayağı olmak</u> (букв. бути чиймись рукою й ногою; тобто, бути чиймось помічником) — бути чиеюсь правою рукою.</p>
<p><u>Ödünç güle güle gider, ağlaya ağlaya gelir</u>. — Віддаєш руками, а бігаєш за ними ногами.</p>
<p><u>Eli bağlı olanı kim olsa döver</u>. — У того, у кого зв'язані руки, будь-хто може бити.</p>
<p><u>Eldeki yara, yarasıza duvar deliği</u> (букв. Рана на руці, отвір на стіні без поранення). — Чужий біль нікому не болить.</p>